

Haldum Sogn

Udklip fra Århus Amtstidendes kronik 11.5.1962

Fra Haldum Sogn

Forfatteren August F. Schmidt skriver i dagens kronik om Haldum Sogn, og han behandler sit emne: sognets historie fra oldtiden til nu, med sædvanlig grundighed.

Haldum Sogn har sin beliggenhed i den nordlige halvdel af Sabro Herred, og da sognet i middelalderen fik sit areal (1551ha) deldelt, var det let midt øst at sætte grænsen, idet man her kunne følge den betydelige strøm Lilleå, og sydgrænsen kunne man på den længste strækning lade blive omgivet af Haldum Bæk. De lidt ujævne, buede sognegrænser mod vest og nord fik deres løb hen gennem landsbyernes udmarker. Sognet har en ret vel arronderet form, hvis højt beliggende jorder er temmelig jævne og lerblandede. Minder om oldtidens folk, som har boet her, er ikke tilbage i stort tal. Af de ca. 20 høje, der kendes i sognet, er kun én bevaret. De øvrige er sløjfede. Ni af dem danner en gruppe sydøst for Haldum By. Nær Sandby er i 1924 undersøgt en mindre gravplads for den romerske jernalder.

Det kan se ud til, at det er nær den betydeligste oldtidsbebyggelse, at der i 4.- 5. århundrede efter Kristi fødsel blev grundlagt den landsby, som skulle den allernærmeste omegns førende, nemlig Haldum, der i middelalderen, o. år 1200, fik en kirke og dermed blev sogneby. Stednavnet Haldum har i sit første led ordet hald, oldnordisk hallr, der betyder "skråning". Byen ligger på stærkt skrånende terræn. Efterledet -um er et oprindeligt -hen, der er samme ord som vort hjem, men som i stednavne har betydningen "bygd, bebygget område". Øst for Haldum, har vi byen Haar, der 1499 blev skrevet hare, i dialekten udtalt på samme måde som dyrenavnet Hare. Navnet er af høj ælde, og det indeholder samme ord som svensk dialekt har(e), "stengrund". Jfr. hermed nabobyen Sandby oppe mod nord, fra 9.-10. århundrede, Haar ligger på højt bakket terræn. I oldtid og middelalder har man ryddet skov, hvoraf rester findes ved Sandby og Haar, og så er der i hele sognets bredde mod syd den store skov, der strækker sig fra Hinnerup og vestpå til Frijsenborg. Her har vi navnene Hinnerup Brogaard skov, Klapskov m. fl. Der er i sognet i alt 190 ha skov. Vi må her huske, at hovedparten af sydskovene hører til Fodby sogn. Hinnerup Stationsby, der ligger meget smukt ved skovens østgrænse, hører for hovedpartens vedkommende til Grundfør sogn. Denne stationsby blev tidligere kaldet Hinnerup Broby i modsætning til Hinnerup i Grundfør sogn, der nu kaldes Gammel Hinnerup. Hinnerup skov er med rette et yndet udflugtssted. Her blev i et lille anlæg overfor stationen i 1869 rejst et mindesmærke for kong Frederik den Syvende. Det er bronzebuste, modelleret af billedhuggeren H.V. Bissen. Der er på festpladsen her i henved et århundrede blevet holdt mange store møder, deraf adskillige politiske, hvorom der stod megen gny. Hinnerup Broby blev af denne grund en af Århus-egnens mest kendte steder. Sognet tre landsbyer ligger i en hensigtsmæssig afstand fra hinanden, og til hver by fører en del veje. Haldum ligger i en gammel vejstjerne, og gennem denne by fører landevejen fra Skanderborg til Randers, Haar har sin plads ved en sognevej, der kommer helt ovre fra Ødum ved Århus-Randers landevej, mens Sandby er at finde ved ruten mellem Grundfør og Hadsten. Gennem Haldum fører en sognevej fra Hinnerup og videre til Vitten, der også ligger i en vejstjerne. De gamle veje belærer os godt om forbindelserne mellem byerne gennem tiderne, og ved at iagttage deres linjer hen gennem landskabet får man også en del at vide om bebyggelsen og dennes hensigtsmæssighed.

Enhver by er for dens befolkning verdens midtpunkt, og det tør vel siges, at Haldum sogns tre byer ligger nogenlunde midt i verden mellem storstæderne Århus, Randers og Silkeborg. År 1801 boede der 341 indbyggere i Haldum sogn, et ikke særlig stort antal fordelt over tre byer. 1850 var folkemængden her 498, 1901: 1039, 1921 var her 1311 indbyggere, boende i 323 gårde og huse. Den stedse voksende stationsby Hinnerup er særlig medvirkende til folketallets stærke vækst i tiden efter o. 1880 og til nu. 1921 angives der at være i den del af Hinnerup, der hører til Haldum sogn, et folkeantal på 687 personer, der havde hjemme i 181 gårde og huse. Altså over halvdelen af sognets beboere havde da bopæl i Hinnerup. 1940 havde denne by i alt 822 indbyggere. Det sidstnævnte år havde Vitten-Haldum-Hadsten kommune 2413 beboere, 1955 var her 2543 og 1960: 2589 indbyggere, En del af Hadsten regnes ikke med her, da noget af denne by ligger i Randers Amr. Hadsten havde i 1940: 1885 indbyggere. Det er Hinnerup og Hadsten, der i kommunen hindrer tilbagegangen i folkemængden. Vidt omkring ser man Haldum kirke, hvis tunge vesttårn rager højt op. Kirken er det hele taget anselig, dens skib er fra romansk tid (1100-1250), de oprindelige mure er fra frådstens- og limstenskvadre. Der ses spor af de oprindelige døre og vinduer, og korbuen er bevaret. Det store munkestenstårn er fra den seneste middelalder. Tårnrummet, der nu tjener som forhal, har ligesom selve kirken sentgotisk hvælv. 1865 fik tårnet tilføjet sit anselige firsidede spir. Den store altertavle fra 1899 er i renæssancestil, den blev restaureret 1895. Alterkalk og disk af sølv er forsynet med Chr. Friis' og Øllegaard og Gerdorffs navne og våben. Særlig iagttagelsesværdig er den romanske granitdøbefront, der er jævngammel med kirken og uforgængelig. Alle århundreders kirkegængere har haft fonten for øje. Den er ornamenteret med evagangelistsymbolerne, mandehoveder og løvefigurer. De middelalderlige stenmestre var forbavsende dygtige. Prædikestolen i renæssancestil, som i Lyngå kirke, er fra 1615. Kirkeklokken er uden indskrift, er fra det 1. århundrede. Flere gamle gravsten findes i, og ved kirken, som vi har aflagt et lille besøg. Endelig et lille glimt fra gamle dage. Da var der mange rædde folk, der mente, at alt det særegne og farlige fandt sted i mørket. Således fortalt o. 1890 Jens Hattemager til Evald Tang Kristensen: "A gik fra Haldum ved midnatstid og havde en klog hund med mig. Da vi kom til brinken lige for Smed Anes Hul, og a går ved højre side af vejen og hunden ovre ed diget på den anden side, da kommer den springende lige over imod mig. Så kom a Smed-Ane ihu og blev ræd, og siden har a aldrig taget en hund med mig, nå a gik ud om aftenen - a kunne jo skjønne, den ville rædde mig i steden for at frelse mig".

Ja, vi føler vel nok med den brave mand, der sådan var uheldig med valg af hund.

August F. Schmidt